

НАЧИНИ НА ИЗРАЗУВАЊЕ НА ГОВОРНИОТ ЧИН БАРАЊЕ ВО ЈАЗИЧНИОТ ПАР ГЕРМАНСКИ - МАКЕДОНСКИ

Мери Басовска¹, Билјана Ивановска²

¹Студент на втор циклус студии, Универзитет „Гоце Делчев“ –

Штип, meri_basovska@hotmail.com

² Универзитет „Гоце Делчев“ Штип,

biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

Апстракт

Овој труд има за цел да ги објасни начините на изразување на говорниот чин *барање* во јазичниот пар германски-македонски. Земајќи го во предвид фактот дека германскиот и македонскиот јазик потекнуваат од различни групи на јазици, се претпоставува дека и разликите во говорните чинови во комуникацијата на двата јазични системи очигледно ќе бидат забележителни. Во овој труд ќе се објаснат разните форми преку кои говорниот чин *барање* може да се изрази, и притоа ќе бидат согледани сличностите и разликите во користењето на јазичните средства за остварување на говорниот чин *барање* во именуваните јазични системи, како и можните варијации на истите. Споредувајќи ги изразните средства кои се користат во македонскиот и германскиот јазик за реализирање на овој говорен чин, во овој труд ќе бидат презентирани различните функции кои говорниот чин *барање* може да ги изврши, правејќи споредба меѓу македонскиот и германскиот јазик.

Клучни зборови: *говорни чинови, барање, начин на изразување, германски и македонски јазик.*

Abstract

The purpose of this paper is to explain the different forms and ways of expressing the speech act of request in both German and Macedonian language systems. Considering the fact that German and Macedonian languages have their origins from different language groups, it is assumed that the differences in expressing the speech act during the communication in these two languages is obvious. In this paper, we will explain the different forms of expressing the speech act of request, with the note of the various linguistic means for expressing this speech act, where differences and similarities in these language systems will be perceived, as well as the possible variations of these forms. Comparing the expressions of this speech act in the presented language pair, this paper will provide an overview of the different language functions that the speech act of request can achieve in the Macedonian and German language communication systems.

Key words: *speech acts, request, ways of expression, German and Macedonian language*

1. Говорни чинови

По својата специфична употреба изразот *говорен чин* е стручен јазичен израз во прагматиката како дел од науката за јазикот. Според Шмидт и Ричардс (Schmidt & Richards 1980: 129), „теоријата на говорни чинови е во врска со функциите и употребата на јазикот”. Во потесна смисла на зборот, говорни чинови се сите пет човекови активности кои луѓето ги извршуваат кога зборуваат. На пример, тие го користат јазикот за да консолидираат политички режими, да се забавуваат и да комуницираат. Во потесна смисла, како што е предложено од Нумес (Хајмс, 1972), ова се однесува на ситуациите кои се поврзани со говорот, како што се: кавги, ручеци, забави и сл.

Серл (Searl 1975), кој меѓу другото е познат по своите дела за *Теоријата на говорни чинови* ги дели говорните чинови според следниве критериуми: цел или функција на говорниот чин, адаптација помеѓу зборот и светот, и психолошки став, кој се јавува заедно со одреден говорен чин. Врз основа на овие критериуми се разликуваат следниве типови на говорни чинови: декларативни, репрезентативни, директивни, комисивни и експресивни.

2. Говорен чин барање - Што претставува барањето?

Во својот обид да направи класификација на говорните чинови, Серл *барањето* го определува како директивен говорен чин (Direktive – fragen, befehen, auffordern, bitten/МК: прашува, заповедува, наложува, моли/бара), чија илокуциска намера е да се обиде да го доведе соговорникот до ситуација да треба да изврши нешто, но не по секоја цена да го обврзе да го стори тоа (Серл 1975).¹ (Пример: *Einen Kaffee, schwarz mit etwas Zucker bitte!* /МК: Ве молам, едно црно кафе со малку шеќер!) Иницирајќи некакво барање, говорителот само верува дека соговорникот ќе биде способен да изврши некаква акција или дејствување.

Според него, структурата на едно барање може да содржи два дела: главен дел (основната форма на барањето) и модификации на барањето, кои можат да бидат надворешни или внатрешни.

Од друга страна пак, перспективата на барањата може да биде истакната или со насока кон говорителот (*Kann ich deine Notizen ausleihen?*/МК: Може ли да ги позајмам твоите забелешки?) или кон соговорникот (*Kannst du mir bitte deine Notizen ausleihen?* /МК: Можеш ли (ти) да ми ги позајмиш твоите забелешки?). Всушност, за ваквото гледиште за барањата, зборува и Елис (Ellis 1997: 167) кој дава преглед на неколку посебни карактеристики на барањата, и тоа: интеракциски, илокуциски и социолингвистички од кои за овој труд ќе ги издвоиме само последните

¹ [...] the point of a request is to try to get the hearer to do something (and not necessarily to commit or obligate him to do it). [...] Searle (1975), *A classification of illocutionary acts*, *Language in Society* 5: 12.

две карактеристики. Како илокуциски карактеристики на барањата Елис ја наведува претпоставката дека еден чин ќе се изврши од страна на соговорникот, само ако биде изразено барање за истиот. Во овој контекст, тој наведува дека барањата можат да подлежат на внатрешна и надворешна модификација со помошни елементи кои имаат ублажувачка или засилувачка функција и стојат пред или по главниот дел (‘главата’) на чинот - „*head act*“ како главен дел на барањето, кој всушност може да стои независно од другите елементи. Зборувајќи за социолингвистичките карактеристики, Елис ги споменува и разновидните форми на барањето кои зависат од разликите што постојат во изборот на различните јазични средства за модификација на барањето во различни јазици. Според Елис, кога бараме нешто секогаш во предвид се земаат неколку фактори, како на пример: годините, социјалната разлика и хиерархијата, за да може говорителот да искористи најразлични стратегии за изразување на едно барање, со цел да го засили или намали ефектот на барањето кон другото лице.

3. Форми и начини на изразување на говорниот чин *барање*

3.1. Форми на изразување на говорниот чин *барање*

Како што веќе напоменавме, со помош на говорниот чин *барање*, говорителот сака неговиот соговорник да го доведе до едно одредено однесување, т.е. да го доведе до состојба да треба да направи нешто. Барањето како говорен чин сфатено во потесна смисла на зборот, која во себе не ги вклучува говорните чинови: *укор*, *предупредување*, *навреда* и сл., е исказ кој се реализира без дополнителна намера. Говорните чинови кои реализираат барање често се дополнуваат со експлицитно-перформативните искази. Барањата како говорни чинови можат да се реализираат со помош на различни комуникациски изразни форми, и тоа:

1. Експлицитно-перформативни искази

Исказите се перформативни тогаш кога еден говорител при зборувањето го извршува токму она, што се опишува со глаголот. Барања исказани во ваква форма се појавуваат во македонскиот и во германскиот јазик.

Performative Äußerung

Ich verlange von dir ...
Ich bitte Sie ...
Ich flehe dich an ...
Ich fordere Sie auf ...

Wirkung

Барам од тебе ...
Ве молам ...
Ве преколнувам ...
Ви налагам ...

2. Прашални реченици со помошни или со модални глаголи.

Пр.: - *Würdest du mir helfen?* / МК: *Би ми помогнал ли?*
- *Könnten/Können Sie mir helfen?* / МК: *Би можеле ли да ми помогнете?*

- *Willst du mir helfen?* / МК: *Сакаш ли да ми помогнеш?*
(Енгел 1996: 46-50)

Кај ваквиот вид на искажување барање голема разлика во македонскиот и во германскиот јазик прави употребата на конјунктив 2 при формулирање на барањето. Така, примерот: „*Können Sie mir helfen?*” / МК: „*Можете ли да ми помогнете?*“ во повеќето случаи сигурно ќе делува понеучтиво отколку соодветната формулација „*Könnten Sie mir helfen?*” / МК: „*Би можеле ли да ми помогнете*“ во конјунктив 2. (Енгел 2004/2009: 42).

3. Прашални реченици без помошни глаголи, но со партикулите *bitte* или *mal*

Барање неретко се искажува со помош на прашални реченици без помошни глаголи, но со партикулите *bitte* или *mal* за ублажување и/или засилување на барањето.

- Пр.: - *Machen Sie bitte mal die Türe zu?* / МК: *Ве молам, ќе ги затворете ли вратите?*
- *Willst du jetzt ruhig sein?* / МК: *Ќе сакаш ли сега да се смириш?*
 - *Ob du mir jetzt wohl wieder das Wort abschneiden wirst?* / МК: *Па, зарем сега повторно ќе ме прекинеш?/ќе ми влеташ во збор?*
(Енгел 1996: 47; 2004/2009: 43)

Говорителот кој на овој начин бара од соговорникот да изврши некое дејство, мора да има во предвид дека ваквите барања често се сметаат за многу отсечни, некултурни или барем за максимално нетрпеливи, што сосем разбирливо би можеле да бидат и дел од намерата на говорителот. Со дејството кое го изразува, оваа форма на барање може да се спореди и со исказните реченици во сегашно време во германскиот јазик. На пр.: „*Du hörst mir jetzt genau zu.*” Но, за разлика од германскиот јазик, во македонскиот јазик оваа реченица би имала заповедна форма и значење: *Сега слушај ме добро и внимавај!*

4. Индиректни прашања со испуштена главна дел-реченица во реченичната структура

Говорниот чин барање се реализира и во форма на индиректно формулирани прашања, кои не користат воведна главна дел-реченица (започнуваат со сврзникот за зависно-сложена реченица *ob*).

- Пр.: - *Ob du mir wohl hinterkommst?* / МК: *Дали ти навистина одиш по мене?*
- *Ob du wohl rechtzeitig da sein könntest?* / МК: *Дали ти навистина на време би можел да стигнеш таму?*
 - *Ob Sie unter Umständen die Musik etwas leiser stellen könnten?* / МК: *Дали би имало некави шанси да ја намалите музиката?*

(Енгел 1996: 46-50, 2004-2009: 43)

Индиректните прашални реченици од овој тип често се сметаат за конфронтивни и според тоа, исто така, често во германскиот и во македонскиот јазик делуваат навредливо и нетрпеливо.

5. Исказни реченици (потврдни реченици) со или без модален глагол

Следниве примери ќе покажат како говорниот чин *барање* може да се формулира преку исказни реченици со или без модален глагол.

- Пр.: а) *Du gehst zu Fuß.* / МК: *Ти (ќе) одиш пеш.*
б) *Du solltest besser das Fahrrad nehmen.* / МК: *Би било подобро да го земеш велосипедот.*
в) *Du kannst ruhig auch mal mit anpacken.* / МК: *Ти слободно можеш малку и да се фатиш за работа.*
г) *Sie könnten ihren Hund doch an der Leine führen.* / МК: *Па, секако би можеле Вашето куче да го водите на ланец.*

(Енгел 1996: 46-50; 2004-2009: 43)

Таквите барања делуваат како да се многу итни и поради тоа и помалку учтиви. Но, овој впечаток сепак може малку да се намали, ако во истата формулација се употреби модален глагол или конјунктив 2 (в. пр. б), в) и г)). Во ваква форма барањата најчесто се користат во официјална јазична употреба и тоа само во пишувана форма и затоа најчесто делуваат (пре)многу учтиво дотолку што звучат дури и невообичаено во секојдневната комуникација.

6. Заповедни реченици (императивни реченици)

- Пр.: - *Bring mir den Hammer!* / МК: *Донеси ми го чеканот!*
- *Holen Sie das Videogerät!* / МК: *Донесете го видео рекордерот!*
(Енгел 1996:

48)

7. Неопределени глаголски фрази

Освен барања, кои се упатени на специфичен, присутен соговорник во дискурсна ситуација, постојат и неспецифично упатени барања, кои се однесуваат на идни и потенцијални (можни) читатели/слушатели.

- Пр.: - *Bitte warten.* / МК: *Ве молиме (по)чекајте.*
- *Vorne beim Busfahrer einsteigen.* / МК: *Влез напред кај возачот.*
- *In Reihe parken.* / МК: *Паркирање во/по ред.*

(Енгел 1996: 48)

8. Партицип-форми (Фрази со партиципна форма од глагол)

- Пр.: *Stillgestanden!* / МК: *Мирно!* (прилог)
Aufgestanden! / МК: *На нозе!* (предлог и именка)
Zugehört! / МК: *Слушај!* (глагол, заповедна форма)

Изразите кои содржат фрази со партиципна форма од глагол често делуваат многу отсечно и се јавуваат почесто во усната комуникација. Кога се извршува барање на овој начин, тогаш многу очигледна е доминантната (социјална) позиција на оној кој го врши ова барање, каде јасно се гледа разликата во авторитетите помеѓу говорителот и соговорникот. Оваа функција во македонскиот јазик се врши на потполно различен начин од оној на германскиот и тоа, наместо со партиципни форми, се користат заповедните форми од глаголот или се искажува со помош на прилози, именки, комбинација на предлог и именка итн.

9. Безлични искази без глагол

Пр.: *Hammer!* / МК: *Чекан!*

Achtung! / МК: *Внимание!*

Luft! / МК: *Воздух!*

Bier! / МК: *Пиво!*

(Енгел 1996: 48)

Барање да се изврши нешто со помош на оваа формулација во македонскиот и во германскиот јазик се смета за делумно „мрзоволно“ искажано барање или за крајно дрско давање на наредба. Но сепак, користењето на вака формулираното барање во многу случаи е израз за јазичната економија, кога на пример хирургот за време на операција со исказот "*Skalpell!*" бара, да му се се подаде потребниот оперативски прибор, за да може да ја продолжи операцијата.

3.2. Начин на изразување на говорниот чин барање

Карактеристично за *барањето* како еден од начините на изразување на комуникациските единици е глаголскиот начин императив. Но, освен императивот овде спаѓаат учтивата форма на барање и адхортативната форма претставени заедно во една целина.

Пропозициите, кои со комуникациските изразни единици се внесени во начинот *барање*, не служат за да поставуваат услови за вистинити искази, туку за да поставуваат потребни вредности, кои се упатени кон соговорникот. Нивниот статус како исполнување на знаењето ги прави комуникациските изразни единици кои се користат како чин за изразување барање, до некој степен на факти кон содржината која се изразува со нив. Нивниот „врзувачки квалитет“ („*Das sage ich*“ – „*Toa go velaм јас*“) го обврзува соговорникот да ги примени овие факти.

Комуникациските единици изразени со начинот *барање* можат да исполнуваат различни јазични дејства, т.е. функции, како на пр.:

Молба (*Bitte*)

- *Fahren Sie mich bitte zum Bahnhof.*

МК: *Одвезете ме Ве молам до железничката станица.*

Уредба (Anordnung – институционално поврзано со указ (Verordnung))

- *Fahren Sie Ihr Fahrzeug hier weg. Parken ist hier verboten!*

МК: *Тргнете го Вашето возило од овде. Паркирањето овде е забрането!*

Упатување (Weisung)

- *Bitte schicken Sie dieses Schreiben erst morgen ab!*

МК: *Ве молам овој допис да го испратите утре!*

Налог (Auftrag)

- *Und dann geben Sie bitte mir noch zwei Pfund Zucker!*

МК: *Потоа, дајте ми Ве молам уште две килограми шеќер!*

Барање (Forderung – се однесува на правните барања помеѓу приватни лица)

- *Vernichten Sie sofort alle Aufzeichnungen zurück, zu denen ich Sie sich nicht ausdrücklich ermächtigt habe.*

МК: *Веднаш поништете ги сите записи, за кои јас изречно не сум Ве овластил.*

Предлог (Vorschlag – кооперативна ситуација на планирање)

- *Machen wir doch am Wochenende eine Fahrradtour.*

МК: *Па, да направиме за викендот едно патување со велосипед.*

Давање дозвола (Erlaubniserteilung – во бизнис партнер-врска)

- *Lassen Sie sich damit ruhig Zeit. Die Sache eilt nun wirklich nicht.*

МК: *Оставете си слободно повеќе време за тоа. Работата воопшто не е за брзање.*

Забрана (Verbot – од приватни причини)

- *Nimm ja heute Abend nicht mein Auto. Ich habe um Acht noch eine Besprechung in Renningen.*

МК: *Немој да ми го земаш автомобилот вечерва. Во осум имам состанок во Ренинген.*

Кооперативно упатство

- *Schneid' du solange die Zwiebeln, während ich den Käse reibe.*

МК: *Додека го рендам кашкавалот, ти исечи го кромидот.*

Инструкција (кога се учи нешто)

- *Schalten Sie jetzt in den dritten Gang!*

МК: *Сменете сега во трета брзина!*

4. Заклучок

Говорниот чин *барање* како директивен илокуциски акт има за цел да го доведе соговорникот до ситуација да треба да направи промена на состојба или да изврши некое дејствување. Кога сакаме да побараме

нешто, веднаш се помислува на употребата на императивните реченици и на *барањето* се гледа како еден вид наредба. Меѓутоа, освен со императивни реченици овој говорен чин може да се искаже и со други изразни јазични средства, како и преку други говорни чинови, со единствена цел – да се изврши она што говорителот сака да биде извршено. Барањето како говорен чин може да биде изразено со молба, како вид на инструкција, давање дозвола или забрана, користејќи притоа различни јазични средства за ублажување или засилување на барањето. Начините и формите на изразување на говорниот чин *барање* во германскиот јазик само делумно се поклопуваат со оние во македонскиот јазик, затоа што и во двата јазика речиси секогаш се користат поинакви или слични јазични средства за постигнување на истата функција. Искажувајќи различни дејства кои се поврзани со едно барање, постојат и различни форми на искажување на истото. Забележавме дека во начинот и формата на искажување на говорниот чин *барање* во јазичниот пар германски – македонски постојат одредени разлики. Сепак, независно од разликоста на јазиците, дали и во која мера едно барање ќе биде сфатено како молба, наредба, предлог, налог или само како барање, зависи од карактерот на соговорникот и изразните средства кои ги користи говорителот.

РЕФЕРЕНЦИ

А) На латиница

- Ellis, R. (1994). *The study of second language acquisition*. Oxford. Oxford University Press.
- Engel, Ulrich (1988, 1996): *Deutsche Grammatik*, Heidelberg: Julius Groos Verlag 1988; 3., korrigierte Aufl. 1996
- Engel, Ulrich (2004/2009): *Deutsche Grammatik - Neubearbeitung*, München: Iudicium 2., durchgesehene Aufl. 2009
- Hymes, D. (1972). *Models of the interaction of language and social life*. In J. Gumperz & D. Hymes (Eds.), *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication* (pp.35-71). New York: Holt, Rhinehart & Winston.
- Schmidt, Richard and Jack Richards (1980). *Speech acts and second language learning*. *Applied Linguistics* 1 (2): 129
- Searle, John R. (1969). *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle (1975), *A classification of illocutionary acts*, *Language in Society* 5: 1-24
- Searle, J.R. (1979). *A Taxonomy of Illocutionary Acts in: Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press. 1-29

Б) На кирилица

- Кусевска, Трајкова, Нешковска, Смичковска (2014): *Говорни чинови: барање, заблагодарување, извинување, приговарање во англискиот и во македонскиот јазик*. Скопје: Академски печат.